

امامزاده یحیی سبزوار

معروف ترین زیارتگاه مذهبی سبزوار، «امامزاده یحیی» نام دارد که در مرکز شهر سبزوار (تقاطع خیابان بیهق و خیابان اسرار) یعنی به فاصله بسیار اندکی از «مسجد جامع سبزوار» (از بناهای سربداران) واقع شده است. مزار «امامزاده یحیی» در میان مردم سبزوار به «یحیی بن موسی بن جعفر (ع)» معروف است. چنان که کاشیکاریهای موجود بر سر درهای ورودی جنوبی (از خیابان بیهق) و ورودی غربی (از خیابان اسرار) که البته هیچ کدام قدمتی ندارد، به تصریح، صاحب این مزار را فرزند حضرت امام موسی بن جعفر (ع) و برادر حضرت امام رضا (ع) معرفی می کند. از جمله، در قصیده ای بلند اثر طبع مرحوم آیت الله استاد سید علی نقی امین متخلص به «ابن امین» (۱۲۹۷-۱۳۷۹) که بر سر در ورودی غربی این امامزاده واقع در خیابان اسرار به خط خوش نستعلیق کاشی کاری شده است، صریحاً و واضحاً این امامزاده، فرزند امام موسی بن جعفر (ع) و برادر امام رضا (ع) شناسانده و چنین معرفی شده است:

این بارگه که در شرف، از عرش برتر است	مرآت نور پاک خداوند اکبر است
از طور، بهر موسی، گر نور، جلوه کرد	این بارگه به جلوه، هم از طور، انور است
موسی اگر به وادی ایمن، نمود بیم	در این مقام امن، نه بیمی و نه شر است
این بارگاه، بقعه پاک شهنشاهی ست	کز نور عارضش، همه عالم منور است
شاهنشاهی که نوگل گلزار مصطفی ست	شاهنشاهی که زیب گلستان حیدر است
شاهنشاهی که بلبل بستان فاطمی ست	شاهنشاهی که لایق خدامش، افسر است
شاهنشاهی که بارگش شد امان خلق	آری، امین و محرم اسرار داور است

شاهی که از طفیل وجودش، به سبزواری
شاهی که ز آستان ملک پاسبان او
خاک بهشت را که ستایند عطر و بو
شاهنشهی که خاک درش داروی شفاست
شاهی که قبر اوست همی ملجأ و پناه
خورشید وار، نور وجودش، به سبزواری
شاهها! مرا نم از درِ جود و سخای خویش
مپسند با وجود تو دشمن شود قوی
ای چشم تیزبین الهی! به ما نگر:
ای شاه و شاهزاده! تویی قهرمان دین
بنائی بقعه تو «حقیران زاده» نیز
«ابن امین» ثنای تو گوید به سبزواری

مطالعه و تتبع در تاریخ و انساب و رجال، نشان می دهد که علی التحقیق آنچه بر سر در
این بقعه مبارکه به نظم و نثر ثبت و ضبط کرده اند که صاحب این مزار، پسر بلافصل امام
موسی بن جعفر (ع) یعنی برادر امام رضا (ع) است، درست نیست و آن هم به چند دلیل:
اول، این که امام موسی بن جعفر (ع)، فرزندی به نام یحیی نداشته است تا آن فرزند در
جایی دفن شده باشد، چه آن جای، سبزواری باشد، چه جای دیگر!

دوم، این که در منابع کهن و متون معتبر تاریخی مثل تاریخ بیهقی^۲ تألیف ابوالحسن علی
بن زید بیهقی که نام و نشان همه سادات، شرفاء و خاندانهای عزیز و نجیب ساکن یا مدفون
در بیهقی مضبوط است، اصلاً و ابداً چنین اطلاعی به چشم نمی خورد که احدی از فرزندان
امام موسی بن جعفر (ع) در سبزواری مدفون باشد چه نام آن فرزند یحیی باشد و چه چیز
دیگر.

سوم، این که در گوشه و کنار ایران و کشورهای همجوار در بسیاری از شهرها و
روستاها، زیارتگاههای دیگری وجود دارد که اهالی آن مناطق هم، همه معتقدند که صاحبان
آن مقابر، فرزندان بلافصل امام موسی بن جعفر (ع) یعنی برادر امام رضا (ع) اند. چنان که
حتی در همین شهر سبزواری، علاوه بر این «امامزاده یحیی»، امامزاده دیگری به نام
«امامزاده شعیب» وجود دارد که بر سر در آن مزار نیز، مدفون در آن مقبره را صریحاً فرزند
بلافصل امام موسی بن جعفر (ع) معرفی کرده اند. بنابراین تعداد این گونه مزارات منسوب
به اولاد امام موسی بن جعفر (ع) در گوشه و کنار کشورهای اسلامی، به حدی زیاد است که

اگر احصاء شود، برادران امام رضا (ع) قطعاً از یک هزار در می گذرند.

دلیل این انتسابهای دروغین هم از چندین وجه قابل توجیه است:

الف- علاقه مردم به توسل به مقابر اولیاء که در اکثر ادیان و فرهنگها، معمول و متداول بوده و هست.

ب- عادت مردم به حذف وسایط و انتساب فرد به مشهورترین و محبوبترین شخصیت‌های دینی و تاریخی.

ج- ترویج زیارتگاههای محلی در عصر صفوی، به این شرح که چون در آن عصر، بر اثر جنگهای بین ایران و عثمانی، اتباع ایران برای گزاردن فریضة حج و زیارت مشاهد مشرفه در حجاز و عراق که تحت سلطه عثمانی بود، تأمین جانی نداشتند، دولت ایران سفر حج را تحریم کرد و هیچ کس از اتباع ایران - مگر با اخذ اجازه رسمی از شخص شاه- حق گزاردن حج یا سفر به حجاز و عراق و زیارت بقاع متبرکه را نداشت. به این جهت، دولت صفوی برای ایرانیان در داخل مرزهای امن و امان خود، به تأسیس و توسعه و ترویج بقاع متبرکه و مزارات مشرفه دست می زد و به همین دلیل، شاه عباس صفوی با پای پیاده از اصفهان به قصد زیارت مشهد مقدس رضوی به خراسان سفر کرد.

با عنایت به دلایل یاد شده در بالا، می توان اطمینان حاصل کرد که قبه و بارگاهی که در مرکز شهر تاریخی شیعه نشین سبزوار به نام «امامزاده یحیی بن موسی بن جعفر (ع) زیارتگاه عمومی ست، فرزند بلافصل امام موسی بن جعفر (ع) یعنی برادر امام رضا (ع) نیست. به همین ترتیب، مزار دیگری که به نام «امامزاده شعیب بن موسی بن جعفر (ع)» در سبزوار معروف است، نیز نمی تواند فرزند بلافصل اما موسی بن جعفر (ع) باشد.

اکنون که به استناد دلایل و قراین یاد شده در سطور گذشته، ثابت شد که بر خلاف مشهور، «امامزاده یحیی سبزوار» فرزند بلافصل حضرت امام موسی بن جعفر (ع) نیست، باید جستجو کرد که آیا هویت تاریخی صاحب این قبر را چگونه می توان شناسایی کرد؟ اطلاعات زیر می تواند نسبت به روشن شدن این موضوع کمک کند:

اولاً: «امامزاده یحیی سبزوار» از نظر تاریخی باید «یحیی بن عربشاه» وزیر خواجه علی مؤید سربداری باشد که چون مظلومانه شهید شده است، قبر او از نظر توسل و تبرک محل توجه اهالی سبزوار واقع شده است فصیح خوافی ضمن ذکر حوادث سال ۸۱۳ هجری از حادثة شهادت او چنین یاد می کند:

سنة ثلاث عشرة وثمان ماه... مهدوم شدن مرتضی مرحوم و مجتبی مظلوم، امیر سید نظام الدین یحیی بن عربشاه سبزواری که مرتضی اعظم سیدفخرالدین محمد وزیر، ریب او بود و پسر او

به هرات، و او مردی زاهد و متدین بود؛ اما شیعی مذهب بود. وزارت خواجه علی مؤید نیز کرده بود.^۳

در این جا قابل توضیح است که یحیی بن عربشاه چون خود علاوه بر سمت رسمی وزارت، مردی زاهد و متدین و شیعی مذهب بوده و به علاوه پسر ناتنی او (سید فخرالدین محمد هروی) از ۸۱۱ تا ۸۲۰ وزیر میرزا شاهرخ تیموری بوده است، شایستگی آن را داشته است که مقبره ای بزرگ در جوار جد اعلایش (عربشاه بن سید محمود شاه متوفای ۷۰۸) برایش بسازند و چون به تصریح فصیح خوافی «امیر» و «سید» بوده، چنان که تا امروز معمول است اهالی سبزواری، او را «شاهزاده یحیی» (امیر و امیرزاده) و «امامزاده یحیی» (سید و اولاد زاده امام معصوم (ع) یخوانند.

بنابراین، اشتها را این مزار به «امامزاده یحیی» به احتمال قریب به یقین بر اثر دفن شدن یحیی بن عربشاه (وزیر شیعی مذهب خواجه علی مؤید سربرداری) در این محل در تاریخ ۸۱۴ هجری بوده است.

ثانیاً - قدیمی ترین تاریخی که بر سنگ قبرهای موجود در مجتمع مقابر امامزاده یحیی سبزواری خوانده شده است، سنه ۷۰۸ هجری است.^۴ این قبر، به احتمال قریب به یقین متعلق به جد اعلائی امیر سید نظام الدین یحیی بن عربشاه (امامزاده یحیی) یعنی سید نظام الدین عربشاه بن سید محمود شاه سبزواری است که فصیح خوافی در تاریخ مجمل، سال مرگ او را ۷۰۹ هجری ذکر کرده است.^۵

ثالثاً - در نسلهای بعد هم، اعقاب و اخلاف این سادات را (و همچنین بسیاری دیگر از عالمان و شخصیتهای محلی را) در اطراف این بقعه دفن کرده اند. ولی تا اواخر دولت قاجار، در این مجتمع دو ضریح وجود داشته است: یکی به نام مقبره امامزاده یحیی و دیگری به نام مقبره عربشاه. چنان که مرحوم دکتر قاسم غنی تصریح دارد که:

مقبره عربشاه که متصل به امامزاده یحیی واقع در بازار سبزواری است و تولیت آن به واسطه همان

مقبره عربشاه با سادات [عربشاهی] است...^۶

چندین سال بعد، یک تن از بازرگانان سبزواری (محمود حقیران زاده) که با توسل به «امامزاده یحیی» دخترش از بیماری صعب العلاج شفا یافته است، در مقام توسعه و بازسازی «امامزاده یحیی»، بقعه ای را که با اطلاعات محلی مدفن امامزاده یحیی (یعنی همان یحیی بن عربشاه) می دانسته، بازسازی کرده و بقعه دیگر را که اکنون اتاق سمت چپ (هنگام ورود به امامزاده یحیی از در ورودی خیابان بیهق) است و مزار عربشاه (یعنی جد اعلائی همین یحیی بن عربشاه) بوده تخریب کرده است. حال آن که تا قبل از آن،

به گزارش دکتر غنی تولیت امامزاده یحیی با «آقا میرزا علی اکبر عربشاهی» بوده.^۷
ادینبورگ، اسکاتلند

یادداشتها:

- ۱- ر.ک. کاشفی، ملاحسین، روضة الشهداء، چاپ ابوالحسن شعرانی، تهران، اسلامی، ۱۳۵۸، ص ۴۱۴ آن جا که گوید: در عقب امام موسی کاظم (ع) ... او را از سیزده پسر عقب بوده: عباس، هارون، اسحق، اسماعیل، حسن، زید، عبید، عبدالله، حمزه، علی ارضاء، ابراهیم، محمد عابد، جعفر.
- ۲- بیهقی، ابوالحسن، تاریخ بیهقی، چاپ احمد بهمنیار، تهران، وزارت فرهنگ، ۱۳۱۸.
- ۳- خوانی، فصیح، تاریخ مجمل، چاپ محمود فرخ، چاپ اول، مشهد ۱۳۳۹، ج ۳، ص ۲۰۱.
- ۴- بیهقی، محمود، سبزوار: شهر دیرینه های پایدار، مشهد، تابستان ۱۳۷۴.
- ۵- خوانی، همان جا، ج ۳، ص ۱۷.
- ۶- غنی، دکتر قاسم، یادداشتها، چاپ سیروس غنی، لندن، ۱۳۵۹، ج ۱، ص ۷.
- ۷- همان جا، ج ۱، ص ۱.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی